

EDITORIAL

Magbangon batuk sa paantus kag pabug-at nga rehimen Marcos

Hugot nga ginabatikos sang nagkalain-lain nga sektor ang rehimen Marcos tungod sa tinonto nga ginhambal kasan-o lang sang mga upisyal sini sa ekonomiya nga ₱64 kada adlaw lang ang kinahanglan para mahambal nga wala naga-antus ukon nagakagutom ang isa ka Pilipino. Hayagan nga ginabilog ni Marcos ang ulo sang pumuluyo para hinabunan ang matuod nga kadamuon sang mga naga-antus kag nagakagutman sa Pilipinas.

Sa pagtalana ni Marcos sang tuman ka nubo nga talaksan sang desente nga pangabuhi, ginapagwa subong sang iya gobyerno nga isa lang sa napulo ka Pilipino ang imol. Lubos nga ginapakagamay ni Marcos ang mayoriya sang mga Pilipino nga adlaw-adlaw nagapangabudlay apang wala nagabatton sang husto nga sweldo ukon tuman ka kulang nga kita para masabat ang kinahanglanon sang ila mga pamilya.

Hungod nga ginahinabunan ni Marcos kag sang iya mga upisyal ang matuod nga balor sang pagpangabuhi sa Pilipinas. Nagahimo siya sang ilu-

syon nga nagadamo ang mga Pilipino sa lebel sang “nahanunga nga sahi,” agud taguon ang kamatuoran nga kalaban sa mga Pilipino ang nalubong sa kapigaduhon.

Ang imposible nga tuman ka gamay nga estadistika sa gutom kag kapigaduhon nagaserbe sa patakaran ni Marcos nga ilansang sa tuman ka nubo nga lebel ang suhol kag sweldo sang mga mamumugon kag ordinaryo nga empleyado. Sang nagligad nga duha ka tuig, nagpabungol-bungol si Marcos sa mga reklamo kag demanda para sa mahinungdanon nga umento. Tuman

ka dako nga insulto sa mga pampubliko nga manunudlo kag empleyado sang gobyerno ang ginapadayaw niya kasan-o lang nga ₱26/adlaw nga pasaka sa sweldo, nga daw mumho nga gindagdag halin sa lamesa sang mga nagapunsyon sa Malacañang.

Madasig nga nagsarurot ang lebel sang kabuhi sang masa sang pumuluyong Pilipino. Sa idalom ni Marcos, wala sang untat ang pagtimbuok sang presyo sang pagkaon, ilabi na ang bugas, pati na ang lana, plete, kuryente kag iban pa nga nagapanguna nga kinahanglanon kag mga serbisyo. Naga-pabilin naman nga manubo ang sweldo, kag sobra ka gamay ang dugang nga ginmando sang gobyerno. Yara sa ₱1,200 na ang bili sang minimum nga talaksan sang makatawo nga lebel sang pangabuhi sang isa ka lima-ka tawo nga pamilya.

Sa atubang sang dako nga lang-at sa tunga sang suhol kag sweldo, sa isa ka bahin, kag sang inadlaw nga kinahanglanon sang mga pamilyang Pilipino, sa pihak nga bahin, tuman ka kinahanglanon nga ipakigbato sang mga mamumugon kag masang anakbalhas ang pagkilala sang ila sandigan nga kinamatarung pangkati-lingban kag pang-ekonomiya. Dapat nila nga iduso, sa partikular, ang ila kinamatarung sa mas mataas nga talaksan sang pagpangabuhi kag mas maayo nga kalidad sang kabuhi, kag katimbang nga umento sa sweldo, trabaho kag

palangabuhian.

Dapat sukton sang pumuluyo ang rehimen Marcos sa lubos nga kapaslawan sini nga pungan ang pagtimbuok sang presyo sang nagapanguna nga balaklon, serbisyo kag kagamitan, kag sa patakaran sini nga pungan ang pagtaas sang suhol kag sweldo. Wala gid sang may ginahimo ang gobyerno ni Marcos para tumanon ang gina-angkon sini nga responsibilidad bilang estado nga siguruhon ang kaayuhan sang pumuluyo.

Ang mga patakaran nga neoliberal ni Marcos sa ekonomiya ang nakasentro sa pagganyat kag pagsandig sa dumuluong nga pangapital, liberalisasyon sa importasyon, wala pugong nga pagpangutang, kag pagpatuman sang dugang nga buhis. Ang mga ini ang kabangdanan sang paglala sang krisis sa ekonomiya kag pag-grabe sang kahimtangan sang masa. Nagaserbe ang mga ini sa interes sang mga dumuluong nga kapitalista, sang kasosyo nila nga lokal nga dalagko nga negosyo, dalagko nga agalon mayduta kag mga burukrata kapitalista. Nagagansya sila sang binilyon ka piso halin sa mga proyektong pang-imprastruktura sang gobyerno, pagpangkawkaw sa manggad sang pungsod kag pagpanghimulos sa barato nga pamugon.

Ang mga patakaran nga ini ang

kabangdanan sa wala untat nga pagbagsak sang lokal nga produksyon sang pagkaon kag iban pa nga sandigan nga kinahanglanon, pagsaka sang presyo sang mga gina-import nga balaklon, malala nga problema sang kawad-on sang trabaho (ilabi na sa mga pamatan-on), tuman ka nubo nga sweldo, pag-agaw sang palangabuhian kag dislokasyon sang mga mangingisda kag mga imol, pagpang-agaw sang duta, pagpalayas sa mga mangunguma, pagkawasak sang kapalibutan kag pagka-ubos sang manggad sang pungsod.

Ang mga patakaran sang rehimen Marcos ang nagagatong sa reklamo sang masa sang pumuluyo. Mas nga nagadalom ang ila nga kaakig kay Marcos sa ginahimo nga pagbawi sa ginatos ka bilyon ka piso nga manggad nga ginkawat sang ila pamilya sa panahon sang diktadurya sang iya amay. Labi pa nga nagbaskog ang ila diskuntento sa pag-garnatsar sang binilyon ka piso sa mga pagbyahe ni Marcos sa luwas sang pungsod, mga punsyon sa Malacañang, pagkontrol sa ismagling sang bugas, kalamay kag iban pa, garapalan nga pagpangawat sa mga proyekto sang gobyerno, pag-uyat sa Maharlika Investment Fund agud paburan ang negosyo sang iya mga kroni, kag iban pa nga kaso sang garapalan nga

korapsyon.

Mas malain pa, ginagamit ni Marcos ang armado nga pwersa sang estado para magsabwag sang pasista nga terorismo batuk sa pumuluyo agud sumpuon ang pumuluyo, wasakon ang ila paghiliusa kag pungan sila nga magbato.

Sa atubang sang sini nga kahimtangan, dapat magtinguha ang mga pwersang pungsodnon-demokratiko sa pagpukaw kag paghugpong sang pinakamalapad nga kubay sang pumuluyo, ilabi na sa masang pinaka-nagantus sa idalom ni Marcos. Dapat maukod nga pataason ang kamuklatan sang masa nga ang gina-antus nila nga kapigaduhon kag gutom ang wala ginbuhat sang kapalaran, indi masolbar sang kapisan kag determinasyon, kag ilabi nga indi dapat nga antuson na lang. Dapat nila makita nga ini ang direkta nga resulta sang mga patakaran kag programa sang rehimen Marcos kag sang iya mga amo nga imperyalistang dumuluong.

Dapat ipaathag sa malapad nga masa nga kinahanglan nila mag-ululupod kag maghulag sa nagkalain-lain nga pamaagi sang pagbato agud pangapinan ang ila mga kinamatarung kag isulong ang ila nga interes. Dapat hugpungan ang ila kubay sa mga unyon kag nagkalain-lain nga dagway sang mga organisasyon sa mga pabrika, komunidad sa kasyudaran kag kabukiran, mga buluthuan, mga talatapan, kag iban pa.

Ang paghimakas sang pumulyong Pilipino batuk sa pagka-kontra-pumuluyo kag kontra-nasyunal sang rehimen Marcos ang kabahin sang pangkabilogan nga pagbato para wasakon ang bug-os nga sistemang malakolonyal kag mala-pyudal paagi sa paghimakas nga pungsodnon-demokratiko, lakip ang lain-lain nga dagway sang pagbato, labaw sa tanan, paagi sa armado nga paghimakas. Dapat nga tapuson ang paghari sang mga sahing nagapanghimulos kag nagapamigos. Bilang pinakakonsentrado nga dagway sang garuk nga sistema nga ini, ang pasista, papet, paantus kag pabug-at nga rehimen US-Marcos ang pinakasentro nga target sang pagbato sang pumuluyo.

AB

 <p>Tuig LV No. 16 Agosto 21, 2024</p> <p>Ang Ang Bayan ginabantala sa lenggwahe nga Pilipino, Bisaya, Iloco, Hiligaynon, Waray, Ingles kag Espanyol. Nagabaton ang Ang Bayan sang mga kontribusyon sa porma sang mga artikulo kag balita. Ginabuyok man ang mga bumalasa nga magpaabot sang mga saway kag rekomendasyon sa ikawag sang aton pahayagan.</p>	<h2>Kaundan</h2> <p>Editorial: Magbangan batuk sa paantus kag pabug-at nga rehimen Marcos 1 Sundanay nga operasyon haras sang BHB 3 Pangkalibutanon nga Adlaw sang mga Tumandok 3 Pagsaludo sa mga martir sa Panay 3 Liza Maza kag Ronnel Arambulo sa Senado 4 UP-AFP "cooperation," paglapak sa kahilwayan 4 Mga protesta 4 Presensya militar sang US sa SCS 5 Badyet pang-gyera kag pagpamintas, nagahabok 6 Pagpang-agaw sang duta sang mga Consunji 7 Sa malip-ot nga pulong 8 Wala untat nga kapintas militar sa Samar 9 Fil-Am nga aktibista, napilasan sa West 9 War games sang US sa South Korea, ginpamatukan 9 West Papuan, ginasukot ang Indonesia 10</p>
<p>Ang Ang Bayan ginabantala duha ka beses kada bulan sang Komite Sentral sang Partido Komunista ng Pilipinas</p>	
<p> ang.bayan@cpp.ph</p>	

Sundanay nga operasyon haras sang BHB-Masbate

GINBULABOG SANG MGA Pulang hangaway sang Bagong Hukbong Bayan (BHB)-Masbate (Jose Rapsing Command) ang mga soldado sang Armed Forces of the Philippines (AFP) sa sundanay nga operasyon haras sa duha ka hamulag nga kampo militar sa banwa sang Milagros, Masbate sadtong Agosto 10. Gin-igo sang BHB-Masbate ang kampo sang 93rd Division Reconnaissance Company sa Sityo San Jose, Barangay Hamorawon kag kampo sang 2nd IB sa Barangay San Antonio alas-9 sang gab-i.

Suno sa yunit, kabahin ini sang pagpakita sang ila pagkunderar sa ginapatigayon nga Pacific Partnership 2024-2 (PP24-2) “humanitarian mission” sang mga tropang Amerikano kag Pilipino sa Legazpi City, Albay sa rehiyon sang Bicol halin Agosto 1 tubtob 14.

Sa North Central Mindanao, indi magnubo sa anom ka mga soldado sang AFP ang napatay sa pag-atake kag aktibo nga depensa sang BHB sadtong Marso kag Hulyo. Samtang, 12 ka soldado naman ang nalista nga napilasan sa mga armado nga aksyon nga ini.

Sa Bukidnon, ginpalukpan sang BHB ang naga-operasyon nga tropa sang AFP sa Barangay Manalog, Malaybalay City sadtong Hulyo 5. Samtang sadtong Marso 6, nauna nga nagpalupok ang BHB batuk sa naga-atake nga mga soldado sa Barangay Indalasa. Nakadepensa naman ang BHB sadtong Marso 18 sang aga sa Barangay Dominorog, Talakag.

Sa Lanao del Sur, napaslaw sang BHB ang pag-atake sang AFP sa dulunan sang banwa sang Maguing kag Bumbaran sadtong Marso 11.

Pangkalibutanon nga Adlaw sang mga Tumandok, gindumdom sa mga protesta

GINDUMDOM SANG MGA grupo sang tumandok sa nagkalain-lain nga bahin sang Pilipinas ang Pangkalibutanon nga Adlaw sang mga tumandok sadtong Agosto 9. Sa pagpanguna sang Katribu Kalipunan ng mga Katutubong Mamamayan ng Pilipinas, upod ang mga grupo nga pungsodnon-demokratiko kag maki-kapalibutan, gindala nila sa Camp Aguinaldo, kag mga upisina sang Department of Environment and Natural Resources, kag National Commission on Indigenous Peoples ang ila mga reklamo.

Ginpakamalaot nila ang AFP sa militarisasyon, pagpangbomba, pagpang-ipit sini sa mga komunidad sang tumandok. Ginaduso naman nila sa DENR ang kinamatarung sang mga pungsodnon nga minority sa dutang ginpanubli kag kaugalingon nga pagbuot sa atubang sang padayon nga pagbaligya sa dumuluong sang aton dunang manggad kag militarisasyon sang ila nga komunidad. Ginkunderar nila ang ahensya sa pagpakigkunsabuhay sa dalagko nga kumpanya sang mina kag dam nga nagaguba sa kapalibutan kag nagapalayas sa ila halin sa ila mga duta.

Sa NCIP, ginpasabat nila ang ahensya sa sige-sige nga pagpabaya sini sa mga komunidad sang tumandok. Ginasukot nila ang ahensya sa pagka-inutil sini sa atubang sang lapnagon nga paglapas sa tawhanon nga kinamatarung sang mga tigpangapin sang mga tumandok, pareho nanday Dexter Capuyan kag Bazoo de Jesus, kag ang indi makatarunganon nga pagpamatbat nga nakasala ang Talaingod 13. Ginbatikos man nila ang ahensya sa pagbag-o sini sang proseso sang pagkuha sang FPIC nga wala ginakonsulta ang mga tumandok. Subong man, ginasukot nila ang ahensya sa hugot nga pagpakig-angot sini sa NTF-Elcac, nga instrumento sa madamo nga paglapas sa tawhanon nga kinamatarung sang mga pungsodnon nga minority.

Pagsaludo sa mga martir sang Agosto sa Panay

GINASALUDUHAN KAG GINKILALA sang Partido Komunista ng Pilipinas, Bagong Hukbong Bayan (BHB), kag bug-os nga rebolusyonaryong kahublagan kag masa ang 10 ka kadre sang Partido kag Pulang hukbo nga namartir sa asud-asod nga mga depensibang aksyon sadtong una tubtob ikaduha nga semana sang Agosto sa Lambunao kag Calinog sa Iloilo.

Ang mga napatay nga rebolusyonaryo ang naghaling sa nagkalain-lain nga henerasyon sang mga mamumugon, mangunguma kag pamatan-on nga estudyante. Ginkilala ang mga namartir nga sila ni Benjamin Cortel (Mamang/Ruby) nga napatay sa Barangay Aglonok sadtong Agosto 5, Jose Jerry Takaisan (Miller) nga namartir sa Barangay Cabatangan sadtong Agosto 7 kag sila ni Romulo Ituriaga Gangoso (Pedik/Regan), Armando Rogelio Sabares (Nene/Kulot), Aurelio “Boy” Bosque (Rio/Zarko/Baijan), Jovelyn Silverio (Akay/Purang), kag Jielmor Gauranoc (Tango/Doc) nga napatay sa Barangay Aglonok sadtong Agosto 8.

Nahitabo ang sundanay nga mga inaway sa dulunan sang Janiuay, Lambunao kag Calinog sa Iloilo, Valderama sa Antique kag Libacao sa Aklan. Ang mga lugar nga ini ang madugay na nga ginpaidalom sa focused military operation kon sa diin ginabubo ang tuman ka damo nga pwersa sang CAFGU, mga pulis kag soldado nga 12th IB, 82nd IB, 61st IB kag DRC sa idalom sang 3rd ID.

Samtang, ginapat-ud pa ang pagkilala sa tatlo ka iban pa nga namartir nga gin-anunsyo sang AFP nga sila ni Vicente Hinojales (Ka Emil), sekretaryo sang rehiyunal nga komite sang Partido sa Panay kag kagawad sang Komite Sentral; Conception Araneta-Bocala (Ka Concha), konsultant sa estoryahanay pangkalinong; kag Rewilmar Torrato (Ka Vivian).

May yara sang mabakod nga ebidensya nga ang mga biktima nadakop kag ginpa-antus samtang yara sa kustodiya sang militar. Ini ang base sa mga bunong kag lagub sa lawas kag nakagapos nga mga tiil sang pila ka bangkay nga nakuha sang mga pamilya.

Ginpahog kag gintinguhaan pa sang mga soldado nga pungan ang mga himata nga bawion ang mga bangkay sang ila mga pinalangga sa kabuhi. Gintanyagan ang mga pamilya sang “suporta pampinansya” kabaylo sang indi pagpasaka sang kaso.

Liza Maza kag Ronnel Arambulo, ika-4 kag ika-5 nga kandidato sang Makabayan para sa Senado

MALIPAYON NGA GINBATON sang Koalisyon nga Makabayan ang mga anunsyo nila Liza Maza, anay tiglawas sang Gabriela Women's Party kag isa sa nagapamuno sang koalisyon, kag Ronnel Arambulo, bise presidente sang Pamalakaya, ang tag-sa nila ka deklarasyon para magpadalagan sa Senado. Ginpatigayon ni Maza ang iya nga deklarasyon sadtong Agosto 15 sa isa ka imol nga komunidad, samtang nag-anunsyo si Arambulo sa komunidad sang mangingisda sa Navotas sadtong Agosto 19. Ang duha ang ginkilala nga mga lider masa nga mabakod nga nagapanindugan para sa interes sang pumuluyo kag batuk sa imperyalistang US. Si Arambulo, isa ka mangingisda sang Laguna de Bay, ang aktibo sa kampanya batuk sa pagpang-ipit sang China kag para sa pagduso sang kinamatarung sang mananagat sa tradisyunal kag teritoryal nga mga palangisdaan.

Samtang, ginkundenar ni Maza kag sang Makabayan ang pagtinguha sang rehimen Marcos, paagi sa NTF-Elcac, nga puggan ang deklarasyon ni Maza. Gin-ipit sini ang mga residente sang komunidad sa North Caloocan nga orihinal nga benyu sang iya nga pulong masa, amo nga kinahanglanon nga ibalhin ang benyu.

Panawagan sang Makabayan nga suportahan ang kandidatura nila Maza kag Arambulo, amo man ang tatlo nga nauna na nga nagdeklarar nga mga kandidato sini nga sila ni Rep. France Castro sang ACT Teachers Party, Rep. Arlene Brosas sang Gabriela Women's Party, kag Jerome Adonis sang Kilusang Mayo Uno.

“Deklarasyon sang kooperasyon” sang UP kag AFP, paglapak sa akademiko nga kahilwayan

WALA-TUO ANG PAGBATIKOS sa “deklarasyon sang kooperasyon” sang University of the Philippines (UP) kag Armed Forces of the Philippines (AFP) nga ginpirmahan sadtong Agosto 8. Dako nga paglapak ini sa akademiko nga kahilwayan, suno sa mga kritiko.

Ang pagsulod sang unibersidad sa kasugtanan nga ini ang magatulod sa UP nga mangin kakunsabo sa lapnagon nga mga paglapas sa tawhanon nga kinamatarung kag pampulitika nga pagpanumpo nga ginahimo sang AFP, suno sa mga nagapamatok diri. Ginahimo sini nga lehitimo ang ginahimo nga pagpanumpo sa kritikal nga mga tingog kag progresibo nga inisyatiba sa sulod sang unibersidad nga ginabansagan sang AFP nga pamahog sa “pungsodnon nga seguridad.”

Pangapinan ang UP. Ginlunsar sang mga estudyante sang UP-Diliman ang “First Day Fight” sadtong Agosto 20 para kundernaron ang madamo nga kapalpakan sang administrasyon sang unibersidad. Ginpamatukan man nila ang pagbuhin sang badyet sa edukasyon kag komersyalisasyon sang mga espasyo kag serbisyo sa unibersidad. Ginsikway nila ang pagpasilabot sang pulis kag militar sa mga kampus sini. Ginlunsar man ang kasubong nga mga protesta sa iban pa nga kampus sang UP sa Baguio, Manila, Laguna, Davao, Cebu kag Iloilo sining nagligad nga mga semana.

3 ka adlaw nga untat byahe kontra jeepney phaseout, liwat nga nag-arangkada. Liwat nga naglunsar sang untat byahe sa Metro Manila sadtong Agosto 14-16 ang mga drayber kag opereytor sang mga dyip batuk sa kontra-imol kag maki-dumuluong nga programang “modernisasyon” sa transportasyon. Ginbatikos nila si Ferdinand Marcos Jr sa pagdumili nga pamati-an ang resolusyon sang Senado nga naga-proponer nga isuspinde ang programa para sabton anay ang mga hambalonon nga ginareklamo sang mga drayber kag opereytor. Ginpirmahan ini sang tanan nga senador magluwas kay Risa Hontiveros sang Akbayan. Ginpangunahan ang untat-byahe sang Piston kag Manibela.

MATATAG kurikulum, ginapabasura. Kapin sa 100 ka manunudlo kag mamumugon sa edukasyon sa idalom sang ACT ang nagprotesta sa atubang sang DepEd sa Pasig City sadtong Agosto 15 para ipanawagan ang gilayon nga pagbasura sa MATATAG kurikulum. Siling nila, sobra-sobra nga trabaho kag paantus ang ginatuga sini sa mga titser, nga ginapalala sang gamay nga dugangsweldo sang rehimen Marcos. Saway nila, basta na lang ginpatuman ang kurikulum subong nga *school year* nga wala sang nagaka-igo nga paganalisa sa krisis sang pagtuon kag matuod kag demokratiiko nga konsultasyon sa mga manunudlo kag mga mamumugon sa edukasyon. Ginakapoy sini ang manunudlo sa sobra-sobra ka bug-at nga trabaho kag ginpalip-ot nga oras kada patag sang pagtuon.

Petisyon para sa writ of amparo kag habeas data, ginpasa sa Korte Suprema. Nagpiket sa atubang sang Korte Suprema sa Manila ang mga pamilya sang mga desaparecido nga sila ni Dexter Capuyan kag Gene Roz Jamil de Jesus (Bazoo) kag ila mga abogado sadtong Agosto 14 pagkatapos magpasa sang *writ of amparo* kag *writ of habeas data* sa korte. Ginpasaka ini sang mga himata sang mga biktima pagkatapos ibasura sang Court of Appeals ang una nga petisyon sadtong Setyembre 2023.

Pagpanumpo sa mga lider-estudyante. Sa Tacloban City, mapintas nga ginbungkag sang mga pulis ang hublag-protesta sang mga lider-estudyante sang UP sadtong Agosto 16. Yara sila sa syudad para sa tuigan nga pagtililipon sang mga konseho sang mga estudyante sang UP. Sa protesta, ginguyod sang mga pulis kag ginposasan ang isa ka lider-estudyante. Ginkordon naman sang mga pulis kag ginpunggan nga mag-gwa sang duha ka oras ang may 100 ka estudyante.

Higante nga presensya militar sang US sa South China Sea

Kada semana, unod sang balita sa Pilipinas ang presensya sang mga barko pangisda, nabal kag *coast guard* sang China sa pila ka bahin sang *exclusive economic zone* (EEZ) sini kag kadak-an sang South China Sea (SCS). Sa pihak nga bahin, talagsa kon ibalita ang higante nga presensya sang mga pwersa militar sang US sa kadagatan nga ini, magluwas kon may dalagko nga *war games* upod ang Armed Forces of the Philippines. Labaw diri, wala ginabantayan ang malawig nga pagtinir sang mga pwersang Amerikano sa rehiyon kag ang nagapadayon nga pagbato sang mga pumuluyo sa Asia sa presensya sini.

Halin 1943, permanente nga naka-istasyon ang 7th Fleet sang US sa Southeast Asia. Sakop sang operasyon sini ang Indian Ocean kag West Pacific, upod ang South China Sea. Naka-istasyon ini sa Subic Bay sa Zambales halin 1945 tubtob ginbasura sang Senado sang Pilipinas ang Military Bases Agreement sadtong Setyembre 16, 1991. Ginbalhin ang base sang 7th Fleet sa Yokosuka, Japan sa pihak sang lapnagon nga pagpamatok sini sang pumuluyong Japanese.

Halin dekada 2010, amat-amat nga ginbalihin sang US ang 60% sang mga aset sini nga nabal padulong sa Asia para gamiton batuk sa kuno operasyon nga “anti-access/area denial” (A2/AD) sang karibal sini nga imperyalistang China. Sa tabon sang mga kinamatarung kag kahilwayan sa pagpalawod sang tanan nga pungsod (*rights and freedoms of all nation to navigation*), ginpa-arangkada sini ang militarista nga “freedom of navigation operations” (fonops) para iduso ang wala pugong nga paggwa-sulod sang dalagko nga barkong pang-gyera, submarino kag eroplano nga pamomba sini sa mga EEZ sang mga pungsod nga nagapalibot sa SCS. Lakip diri ang Taiwan Strait nga ginakabig sang China nga teritoryo pangdagat sini. Ginaduso sang US ang kinamatarung sang mga barkong pang-gyera sini sa “inosente nga pag-agi” sa kitid nga alagyan nga ini, nga nagtuga sang tensyon sa China. Ang pagasakupon sa kinamatarung nga ini nga gin-

patuman sang US indi lang sa kadagatan, kundi pati sa kahawaan (*airspace*).

Sugod 2020, gintampok sang US sa Asia ang tatlo pa ka dalagko nga barko para sa mga operasyon nga A2/AD sa SCS. Sa sini nga tuig, naglunsar ang US sang 15 ka pagpalawod sa Taiwan Strait, upod ang mga barko sang Canada.

Sadtong 2023, dungan nga ginpalawod sini sa SCS ang mga Carrier Strike Group (CSG) nga USS Ronald Reagan, USS Nimitz kag USS Carl Vinson. (Ang CSG ang ginabug-os sang isa ka *aircraft carrier* kag sang 5-6 mas gagmay nga barkong nabal, nga may kabilogan nga tinawo nga tubtob 7,500.) Sa katapusan sang amo nga tuig, nagpalawod naman diri ang USS Abraham Lincoln. Anom ka beses nga nag-agi ang mga ini sa Bashi Channel sa tunga sang Batanes kag Taiwan, kag daw kasubong nga ang gina-usoy ang gina-angkon nga kadagatan sa sulod sang 9-dash line sang China.

Halin sa dulunan sang na-aminhan sang Luzon, nagpalawod ang mga ini padulong sa Balabac Strait sa Pala-

wan, nagdiretso sa na-aminhan nga bahin sang kadagatan sa dulunan sang EEZ sang Malaysia kag Indonesia antes nagbalik sa Bashi Channel. Halin sa anay tatlo tubtob isa ka semana nga pagtinir sang mga ini sa SCS, nagdugay ang mga ini sang abereyds nga 14 tubtob 48 ka adlaw. Anom ka beses naman nga nagpalawod ang iban pa nga barko sang US sa Taiwan Strait.

Katimbang sang sini nga mga barko ang apat ka *surveillance ship*, duha ka *amphibious ready group* kag tatlo ka dalagkuan nga *oceanographic survey ship* nga nagdugay sang kabilugan nga 314 ka adlaw sa SCS. Nagdeploy man ini sang masobra 10 ka submarino nga ginapadalagan sang enerhiya nga nukleyar kag may dala nga mga armas nukleyar. Isa diri, ang USS Kentucky nga armado sang mga misayl nga nukleyar, ang ginsugata sang protesta sang nagdungka sa South Korea sadtong Hulyo 17, 2023.

Kadungan sang fonops ang pagpalupad sang US sang mga eroplano pamomba kag pangsarbeylans. Sadtong 2023, indi magnubo sa 20 ka beses nga nagpalupad ang US sang mga B-52H halin sa base sini sa Guam. Nabalita man ang 1,000 ka beses nga pagpalupad sini sang mga eroplano pangsarbeylans halin sa Japan, South Korea kag Clark Airbase sa Pampanga. Ginbalita sang China nga 100 diri ang naglapas sa dulunan sang teritoryo pangkahawaan sini.

Naggamit ang US sang abanse nga mga MQ-4C Triton *unmanned aerial vehicle* (UAV) nga ginpalupad halin sa *drone base* sini sa Okinawa, Japan. Hugot nga ginpamatukan sang mga residente sang Okinawa ang *deployment* sang mga drone nga ini sa ila nga isla tungod sa mataas nga potensyal sang mga aksidente sang amo nga mga UAV sa kahawaan. **AB**

Badyet pang-gyera kag pamintas, padayon nga nagahabok

Nagadako nga nagadako ang gintalana nga badyet ni Marcos para sa iya instrumento sang terorismo sang estado. Sa ginproponer nga badyet ni Marcos para sa 2025, talalupangdon ang plano nga 51% nga dugang nga kabilogan nga badyet para sa militar, halin sa ₱278.1 bilyon subong nga 2024 padulong ₱419.3 bilyon para sa 2025. Dako nga bahin sini ang magakadto sa Armed Forces of the Philippines (AFP) nga makabaton sang ₱242.8 bilyon.

Halos tanan nga sanga sang AFP ang makabaton sang dugang-badyet sa 2025, pinakataas ang Philippine Navy, nga magadako halin ₱41.4 bilyon padulong ₱49 bilyon. Kasubong man sini ang para sa Philippine Army nga makabaton sang dugang nga ₱1.8 bilyon, kag Philippine Air Force, nga makabaton sang dugang nga ₱4.6 bilyon.

Dako man ang mangin saka sa pondo sang Revised AFP Modernization program (RAFPMP), nga natalana nga makabaton sang 25% nga dugang-badyet, halin sa ₱40 bilyon padulong ₱50 bilyon. West Philippine Sea ang ginhimo nga rason para sa nasambit nga pagsaka. Sa RAFPMP ginakuha sang militar ang pangbakal sang nagkalain-lain nga armas nga ginagamit sini sa pagsabwag sang terorismo sa kabukiran, kasubong sang pagbakal sang pila ka bats sang Elbit *drone systems* sa Israel, *attack helicopter*, mga barko pang-gyera, kag *radar systems* sang nagligad nga mga tinuig. Tuyo sang AFP nga magbakal sang mga bag-o nga FA-50PH *light jet fighters* halin sa South Korea gamit ang pondo sa 2025.

Sa pang-gyera nga postura sini sa

West Philippine Sea, pagabubuan man sang pondo ang Philippine Coast Guard nga makabaton sang ₱31.3 bilyon, nga pagagamiton kuno para sa pagpatukod sang ospital (₱386 milyon), pagtukod sang West and South Navigational Tele Project (₱452 milyon), kag Radar for Cebu Vessel Traffic Management System (₱37 milyon).

Nalubong sa libo-libo ka pahina sang badyet sang reaksyunaryong guberno ang plano sini para sa tuigan nga pagbakal sang 120,000 set sang uniporme sang mga soldado kag halos 110,000 set sang *combat boots* halin sa 2025 tubtob 2029, nga may kabilugan nga bili nga ₱3.77 bilyon.

Samtang, dako sa gihapon ang paglumpat sang badyet sang Philippine National Police (PNP), nga naghabok halin sa subong nga ₱198.3 bilyon nga badyet padulong sa ₱206.2 bilyon. May natigana nga ₱581 milyon para magrekrut sang 2,000 ka bag-o nga pulis. Nagtigana man sang ₱450 milyon para magtukod sang dugang nga 37 ka istasyon sang pulis sa pungsod.

Wala man nagpa-ulih ang National Task Force to End Local Commu-

nist Armed Conflict (NTF-ELCAC) nga nagtigana sang ₱7.8 bilyon para sa Barangay Development Program sini, nga madugay na nabuko nga porma sang pork barrel sang mga heneral.

May ₱4 bilyon nga badyet man sa masunod nga tuig ang Philippine Drug Enforcement Agency para sa pagpadayon sang maduguon nga drug war.

Padayon man nga ginatigan-an ang *confidential and intelligence funds* (CIF), nga may kabilugan nga ₱10.3 bilyon nga badyet. Magalab-ot sa ₱5.9 bilyon diri ang para sa *intelligence funds*, ukon pondo panilag para sa mga unipormado nga ahensya, kag ₱4.4 bilyon naman ang para sa *confidential funds*, nga pondo panilag para sa mga sibilyan nga ahensya. Ginapadayaw ni Marcos nga mas gamay ang badyet sang *confidential funds* tungod ginkakas ang badyet para diri sa pila ka ahensya pareho sang Office of the Vice President.

Apang, ang wala ginahambal sang reaksyunaryong gobyerno amo ang kon paano sini mahapos nga mahampang ang pondo para sa CIF nga wala sang may makatalupangod. Sa ginproponer sadtong 2024, ₱5.3 bilyon lang ang gintigana para sa *intelligence funds*, pero sang nangin laye, gulpi nga nadugangan ini sang ₱2.9 bilyon padulong ₱8.3 bilyon.

Samtang tuman ka busog ang pondo sang militar kag pulis, nagapanatubang naman sang dalagkuan nga pagbuhin ang mga ahensya sang reaksyunaryong gobyerno nga dapat kuntani nagahatag sang direkta nga serbisyo, lakip na ang Department of Health nga may ₱23.4 bilyon nga ginbuhin, Department of Labor and Employment (₱14.4 bilyon), Department of Social Welfare and Development (₱18.4 bilyon), kag bisan *state universities and colleges* nga ginbuhinan sang ₱19.2 bilyon.

Isa sa pinakadako nga ginbuhinan amo ang pondo para sa mga imol nga pasyente sa ila gasto pang-ospital (₱31.2 bilyon).

Pagpang-agaw sang duta sang mga Consunji sa Negros Occidental

Ginapangatubang subong sang mga residente sa sur sang Negros Occidental ang pamahog sang pagpalayas sa tunga sang plano nga pagbutang sang plantasyon nga *oil palm* sang pamilya Consunji. Madamo sa mga pamilya diri ang nagapuyo kag nagapanguma sa lugar sa nagligad nga 60-70 ka tuig.

Gina-agaw sang Hacienda Asia Plantations Incorporated (HAPI), so-syohanay sang Sirawai Plywood and Lumber Corporation sang pamilya Consunji kag ni Alfred Joseph Araneta, ang 6,652.32 ektarya nga duta. Sakop sini ang pila ka barangay sa Candoni kag Hinobaan para sa ₱2 bilion nga proyekto nga plantasyon.

Ang nasambit nga duta ang klasi-pikado bilang forest land (kalasangan) kag ang 4,000 ektarya sini ang dutang ginpanubli sang tumandok nga Ati. Sa pagpakigkunsabo sa lokal nga gobyerno sang Candoni kag Department of Environment and Natural Resources (DENR), ginparatsada sang mga Consunji ang plano nga plantasyon sa duta nga pampubliko.

Mismo ang mga lokal nga upisyal ang nagalibod sang “benepisyong” nga kuno pagadal-on sang plantasyon sa ila nga banwa kag pumuluyo. Hungod nga ginpakagamay nila ang malala nga epekto sini sa kabuhi kag palangabuhian sang mga mangunguma kag tumandok nga pagasakupon sini.

Nakuha sang mga Consunji ang duta paagi sa isa ka Integrated Forest Management Agreement (IFMA) nga ginsulod sini kag sang DENR sadtong 2009. Ang IFMA ang isa ka mekanismo sang departamento para ihatag sa pribado nga mga kumpanya ang eksklusibo nga kinamatarung para “pauwagon, dumalahan, protektahan kag gamiton” ang isa ka natalana nga erya sang kalasangan kag mga rekurso diri. Ginatugutan ini sa sulod sang 25 ka tuig kag mahimo nga palawigon sang dugang nga 25 ka tuig.

Nobyembre 2022 pa sang gin-anunsyo mismo sang mga Consunji ang plano sini nga magsulod sa bag-o nga pagpangapital sa agrikultu-

ra lakip ang plantasyon nga *oil palm*. Target sini nga sakupon ang Visayas kag Mindanao kag plano nga mangin mayor nga magapangapital sa sini nga patag.

Perwisyo sa mga mangunguma

Samtang ganansya para sa mga Consunji, ang plantasyon nga *oil palm* ang wala sang iban nga igahatag sa masang mangunguma kundi perwisyo. Sadtong ulihi nga semana sang Hulyo, ginsugdan na ang agresibo nga pagpalayas sa mga residente sa sakop nga mga barangay.

Suno sa grupo sang mga mangunguma sa barangay Gatuslao sa Candoni, indi magnubo sa 1,000 ka mangunguma kag ila nga pamilya, kabahin ang mga tumandok, ang posible nga mapalayas tungod sa plantasyon. Sa kamatuoran, ginkalbo na sang kumpanya ang 100 ektarya nga kadutaan sa erya kag gintamnan na sang *oil palm*.

Hugot ini nga ginpamatukan sang mga mangunguma nga nagaplano nga magpasaka sang *writ of kalikasan*, isa ka ligal nga remedyo para ipa-untat

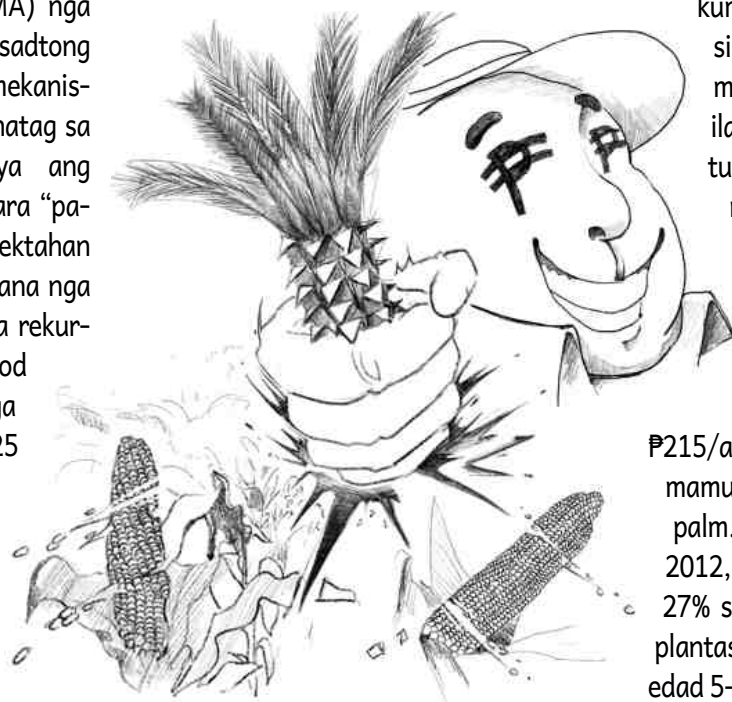
ang plantasyon. Nagapanindugan sila nga magapabilin sa duta kag pangapinan ang ila kinamatarung diri.

Sa report mismo sang kumpaniya, may yara ini sang gin-andam nga 870,000 nga binhi sang *oil palm* sa nursery sini sa Barangay Gatuslao. Pagkatapos sang 10 tubtob 12 ka bulan igatanom na ini sa gina-angkon nga kadutaan. Natalana man nga tukuron sang mga Consunji sa 2026 ang isa ka planta para sa pagproseso sang *palm oil*.

Sa inagihan sang iban nga pribinsya, pareho sang Palawan, mapait ang nadangatan sang mga komunidad nga ginhimo nga plantasyon sang *oil palm*. Ginareklamo sang mga mangunguma ang pagka-dalok sa tubig sang mga ini nga nakahalit sa katambi sini nga mga ulumhan. May pila ka higayon pa nga nagakahiloan ang duta kag indi na magamit para sa iban nga tanom tungod sa pestisidyo nga ginagamit sang *oil palm*.

Magatuga man ang mga plantasyon sang malaparan nga pagkalbo sang kalasangan kag kabukiran, pagkarumpag sang duta, posible nga masakit sang mga residente kag iban pa nga malain nga epekto.

Sa mga kasubong nga plantasyon sa Mindanao kag Palawan, tuman ka nubo sang sweldohanay sang mga kumpaniya sang *oil palm*. Wala sila sang mga benepisyong kag masami yara sa katalagman ang ila nga trabaho. Nalansang sa tuman ka nubo ang sweldo sang mga mamumugon sa uma. Sa kaso sa Palawan, naglabot lang sa ₱120-₱150/adlaw ang sweldohanay sadtong 2005, ₱130-₱180/adlaw sadtong 2009 kag ₱215/adlaw sadtong 2014 sa mga mamumugon sa plantasyon sang *oil palm*. Sa isa ka pagtuon sadtong 2012, ginabulubanta nga yara sa 27% sang mga mamumugon sa mga plantasyon nga ini ang mga bata, edad 5-17. AB

₱64/adlaw

kada tawo ang tuman ka nubo nga talaksan sang NEDA para tawgon ang isa ka Pilipino nga pigado sa pagkaon agud ipaguwa nga manubo ang tantos sang kapigaduhon sa pungsod.

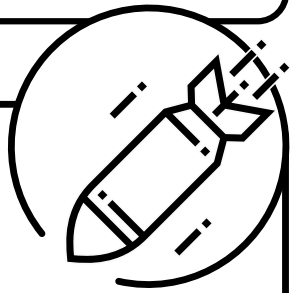
₱242.53/adlaw

ang gintalana sang National Nutrition Council nga kinahanglanon sang isa ka indibidwal para masiguro ang balansyado kag masustansya nga dyeta.

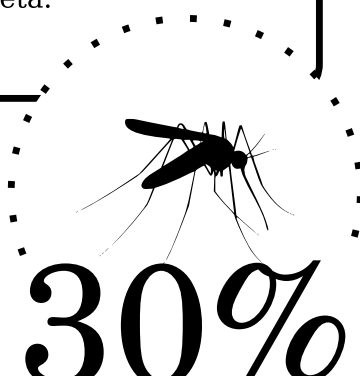
6.5 milyon

kulang nga pabalay sadtong 2022, nga ginatantya nga magataas pa sa 22 milyon sa 2040 tungod sa pagka-inutil sang reaksyunaryo nga estado nga maghatag sang nagakaangay kag masarangan nga pabalay.

Tatlo ka 2,000 libra

nga himo sang US nga bomba ang ginhulog sang Israel sa isa ka eskwelahan nga nagaserbe nga sentro nga pasilungan sa Gaza sadtong Agosto 10. Nagpatay ini sang masobra 100 ka bakwit, lakip ang mga bata kag kababainhan, nga sadto nagatipon para sa ila nga pagpangadi.

30%

pagdamo sang kaso sang dengue pagsulod sang tig-ululan. Halin Enero tubtob Hunyo, nakalista ang mga ospital sang 90,119 ka kaso sang nagmasakit sini, kon sa diin 233 ang napatay.

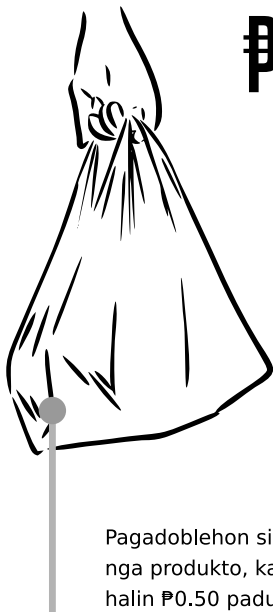

89%

sang ginapabugal nga “bag-o nga trabaho” sadtong Hulyo manubo ang kalidad, pangmadalian lang kag yara sa mga sektor nga pinakabarto magpasweldo.

12% VAT

ginpatuman nga buhis sa dumuluong nga *digital services* pareho sang Netflix kag Amazon, nga magapasaka sang sukot sa mga serbisyo nga ini.

₱100/kilo

ang ginaproponer nga ipatuman nga buhis sa mga pangputos nga plastik nga pinaka-ginagamit sa mga tindahan kag merkado, mas mataas pa sa presyo sang hilaw nga materyales nga ginagamit sa mga produkto nga ini.

Pagadoblehon sini ang presyo sang nasambit nga produkto, kasubong sang “sando bag” halin ₱0.50 padulong ₱0.91 kada panid.

1898

AGOSTO 13

nahitabo ang peke nga inaway sa Manila (Mock Battle of Manila) agud pormal nga “isungka” sang Spain ang Pilipinas sa US, kag punggan nga makasulod sa Manila ang mga gerilya nga Pilipino. Pag-abot sang Disyembre, nagkasugot sa Paris para ibaligya sang Spain sa US ang Pilipinas sa bili nga \$20 milyon nga ginhimo nga kolonya kag base sang bag-ong tubo nga imperyalistang US para ipatuman ang pangkalibutanon nga hegemonya.

Wala untat nga kapintas militar sa Northern Samar

Wala lang-at ang paghari militar sang 74th IB sa madamo nga banwa sang Northern Samar. Wala-tuo nga mga kaso sa pag-lapas sang tawhanon nga kinamatarung ang padayon nga nalista diri sa nagligad nga mga semana.

Sa Palapag, gindakop kag ginpatay sang 74th IB si Ryan Arnesto sa Sityo Canonghan, Barangay Osmeña samtang yara sa koprasan sad-tong Hulyo 8. Puno sa kastigo kag halos indi makilal-an ang bangkay ni Arnesto tungod sa paghubag kag mga kihad sang kutsilyo sa iya nga guya, mga butkon kag tiil. May igo man siya sang bala sa liog, sa idalom sang dughan kag sa kilid.

Suno sa saksi, gingapos sang mga soldado si Arnesto sa puno sang lubi ginhigtan kag ginbutong ang ulo, antes gintadtad sang bala. Daw sapat nga ginguyod sang mga ini ang bangkay padulong sa katambi nga Barangay Bagacay.

Kadungan nga gindakop sang mga soldado sang 74th IB sa nasam-bit nga sityo si Marlo Turbanada, isa ka pamatan-on nga mangunguma. Ginpaidalom siya sang mga soldado sa grabe nga pisikal kag mental nga tortyur. Arbitraryo siya nga ginditine kag pilit nga ginapagiya sa mga operasyon kombat sang militar.

Sa iban nga bahin sang pungsod, nalista ang masunod nga mga kaso sang mga paglapas:

Pag-aresto. Arbitraryo nga gin-aresto sang mga pwersa sang estado ang anay sekretaryo heneral sang Karapatan-Southern Mindanao nga si Jayvee “Jay” Apiag sadtong Agosto 13 sa Digos City. Ginkasuhan siya sang paslaw nga pagpatay.

Pagpang-ipit. Liwat nga ginpahog kag ginpaandaman sang NTF-Elcac ang lider-estudyante kag tigpangapin sang tawhanon nga kinamatarung sa Cavite nga si Paolo Tarra. Pasulit-sulit nga ginkadtuan sang mga ahente sini ang balay sang iya nga pamilya sadtong Agosto 4 kag ginpahog nga pasakaan sang kaso nga “terorismo.” Ginpaandaman man siya nga i-abdak kon indi mag-untat sa progresibo nga mga aktibidad.

Demolisyon. Sa Tarlac City, anom ka balay sang mga mangunguma sa Barangay Central, sakop sang Hacienda Luisita, ang ginguba sadtong Agosto 12 sang mga tinawo nga gintawag nga “Luisita warlord trio.” Ang “trio” nga ini ang mga pamilya Lorenzo, Cojuangco kag Ayala. Ginapalayas sa nasambit nga barangay ang mas o menos 989 ka pamilya para hatagan dalan ang ₱18 bilyon nga proyekto sang Ayala Land Inc. nga magasakop sa 290 ka ektarya nga duta diri.

Sa Bataan, indi magnubo sa 26 ka pamilya sang mga mangingisda ang napalayas sa demolisyon sa Sityo Kabilang Ilog, Barangay Capunitan, Orion sadtong Agosto 12. Ang komunidad, nga naga-atubang sa Manila Bay, ang nagabangon pa lang halin sa epekto sang *oil spill* kag kasan-o lang nga bagyong Carina kag pag-ulan nga tuga sang habagat. Ginapalayas sila para sa tuyo nga negosyo nga pagatukoron sa lugar.

Sa Masbate, iligal nga nag-utod sang puno sang kahoy ang mga soldado sang 2nd IB sa komunidad sang mga mangunguma sa Hacienda Martuegue-Larrazabal sadtong Agosto 4. Ang asyenda ang sakop sang mga barangay sang Tubog sa Pio V. Corpuz kag Tawad sa banwa sang Esperanza. Ginagamit ini nga taktika sang 2nd IB kag agalon mayduta para tabugon kag palayason ang mga mangunguma sa asyenda. AB

Pilipino-Amerikano nga aktibista, napilasan sa West Bank

NAPILASAN SA PATARASAK nga pagpaniro sang mga pwersa militar sang Zionista nga Israel si Amado Sison, aktibista nga Pilipino-Amerikano, samtang naga-kuha sang bidyo sa protesta sa Beita, West Bank sa okupado nga duta sang Palestine sadtong Agosto 9. Suno sa iya, nagdalagan sila sang ginbungkag ang protesta kag didto siya gintiro sa hita. Naggamit man kuno sang *tear gas* ang mga pwersa sang Israel.

Ang pagsalakay sa protesta ang kasunod sang wala untat nga pag-atake sang Zionista nga Israel, sa suporta sang imperyalismong US, sa mga Palestino sa Gaza Strip kag okupado nga teritoryo sa West Bank.

Sugod Agosto 15, 15,000 ang nagprotesta sa Chicago sa pagbukas sang pungsodnon nga sinapol sang partido nga Democrat para ipanawagan sa kandidato sini nga si Kamala Harris nga manindugan batuk sa henosidyo. Sini nga Agosto man, padayon ang dalagkuan nga mga rali nga maki-Palentine sa France, United Kingdom, Sweden kag Spain.

Sa ulihi nga nalista sadtong Agosto 18, sobra 40,000 na ang ginpatay sang Israel nga mga Palestino sa Gaza Strip kag West Bank. Halos 100,000 naman ang nalista nga napilasan sa mga pag-atake sini kag ginatos ka libo na ang napalayas sa ila nga kadutaan.

War games sang US sa South Korea, ginpamatukan

LINIBO ANG NAGRALI sa Seoul, sentro nga syudad sang Republic of Korea (ROK ukon South Korea), sadtong Agosto 10 para pamatukan ang Ulchi Freedom Shield (UFS) 2024 nga natalana nga ilunsar sa pungsod sugod Agosto 19 tubtob Agosto 29. Ang *war games* nga ini ang tuigan nga ginalunsar sang US sa ROK, apang para sa subong nga tuig i-upod sa una nga higayon ang ehersisyo nga pagsabat sang ROK sa panahon sang isa ka atake nukleyar.

Ginpanawagan man nila ang pagbasura sang alyansa militar sang US, Japan kag South Korea kag ang pagpanaog ni Presidente Yoon Seok Yeol nga nagasunod-sunod lang sa US.

Mga West Papuan, ginapasabat ang Indonesia sa kapintas kag pagwasak sini sa kapalibutan

Linibo ka pumuluyo nga Papuan ang nagprotesta sadtong Agosto 15 sa mga syudad sa West Papua para batikuson ang nagapadayon nga kapintas, pagpanakop kag pagpangawat sang Indonesia sa ila teritoryo. Gintuon nila ang hublag sa pagdumdom sa ika-62 nga anibersaryo sang iligal nga pagpang-agaw kag pagsakop sang Indonesia sa West Papua.

Pareho sa madamo nga higayon sa nakaligad, ginbungkag sang mga pwersa sang estado ang mga rali. Ginpangtiro gamit ang *rubber bullet* kag gintingang ang mga nagprotesta. Sa Nabire, kapitolyo sang prubinsya sang Central Papua, napilasan ang isa ka ralyista samtang iligal nga gin-aresto ang 95 ka tawo. Ginpintasan man ang mga hublag sa lima pa ka sentrong syudad.

Masami nga ang kapintas sang mga pwersa sang Indonesia batuk sa mga Papuan nga nagahimakas para sa pungsodnon nga kahilwayan kag sesesyon (pagbulag sa Indonesia bilang pungsod). Sadtong 2023, indi magnubo sa 76,000 Papuan ang napilitan nga maghalin tungod sa kapintas militar.

Sa una nga tunga sang 2024, nalista sang mga grupo ang masobra 266 ka biktima sa 39 ka kaso sang paglapas sa tawhanon nga kinamatarung. Masami ini nga kasugpon sa pagsulod sang mga pribado nga kumpaniya sa mga dutang tumandok sang mga Papuan.

Sa panahon nga ini, siyam ang ginpamatay sang armado nga pwersa sang Indonesia kag ginpagwa nga mga katapo sang West Papua National Liberation Army. May yara sang 12 ka biktima sang tortyur kag 98 ang arbitraryo nga ginbilanggo. Madamo ang ginpahog kag ginpaandaman.

Wala-tuo man ang pagbungkag sa mga protesta sa West Papua kag bisan sa mga rali sa Indonesia nga nagasupporta sa paghimakas sang mga Papuan. Ginadumili bisan ang simple nga pagwaygayway ukon pag-angkon sang bandera sang West Papua.

Permanent People's Tribunal

Sadtong Hunyo 27-29, ginhiwat sa London, United Kingdom ang pinaka-una nga Permanent People's Tribunal (PPT) angot sa West Papua. Napamatud-an diri nga may yara sang salabton ang Indonesia sa lapnagon nga paglapas sa tawhanon nga kinamatarung kag pagwasak sang kapalibutan sa West Papua.

Sa pagpanguna sang Climate Crime and Climate Justice, upod ang Indigenous People's Movement for Self-Determination and Liberation kag 13 ka iban pa nga lokal kag internasyunal nga mga organisasyon, ginpasaka sang mga organisasyon nga Papuan sa PPT ang apat ka reklamo batuk sa estado sang Indonesia. Ginpasaka diri ang pagpangawat sa mga dutang tumandok, mapintas nga pagpanumpo para iparatsada ang mga industriya, sistematiko nga pagwasak sa kapalibutan kag pagkunsabuhay sa dumuluong nga mga gobyerno kag korporasyon para tigayunon ang mga nauna nga krimen.

Pamatbat sang tribunal, pwersahan nga gin-agaw sang estado sang Indonesia ang duta sang tumandok nga Papuan paagi sa diskriminasyon sa ila nga lahi, nga nagresulta sa pagkawasak sang ila nga kultura kag mapintas nga pagpanumpo, lakip ang iligal nga detensyon,

ekstrahudisyal nga pagpamatay, pagpalayas kag pagkaguba sang kapalibutan.

Kasaysayan sang West Papua

Ang West Papua (anay Netherlands New Guinea) ang yara sa sur-nasidlakan sang Pilipinas. Bahin ini sang sadto Dutch East Indies (subong Indonesia) nga kolonya sang The Netherlands halin 1880. Sang ginkilala sang Dutch ang independensya sang Indonesia sadtong 1949, gin-angkon sini ang West Papua para sigurohon ang pang-ekonomiya nga interes sa rehiyon.

Sadtong Agosto 15, 1962, ginpadihot ang New York Agreement, sa tunga sang The Netherlands kag Indonesia, nga nagtukod sang temporaryo nga tigdumala nga awtoridad sang United Nations sa West Papua. Nakasulat man ang posible nga pagbalhin sang awtoridad sa Indonesia sunod sang isa ka reperendum para sa kaugalingon nga pagbuot sang mga Papuan.

Ginlunsar sang Indonesia ang peke nga reperendum kon sa diin ginpabili ang mga Papuan kon gusto nila magpaidalom sa republika sang Indonesia. Nagpili ang mga soldado nga Indonesian sang 1,024 Papuan, wala pa 1% sang kabilogan nga populasyon, bilang tumalambong sa reperendum kag pwersahan nga ginpaboto sila para sa integrasyon.

Sa atubang sini, nagtuhaw ang kahublagan nga mapanghilway kag pagtib-ong sang kinamatarung sa kaugalingon nga pagbuot sa West Papua. Sadtong Disyembre 1963, natukod ang Organisasi Papua Merdeka (Organisasyon para sa Hilway nga Papua), isa ka malapad nga kahublagan sang mga grupo para sa paghilway sang Papua. Nagatindog bilang armado nga pwersa sini ang West Papua National Liberation Army. **AB**

